

др Драгутин Шошкић,

редовни професор Правног факултета у Београду

ЈЕДАН КРИТИЧКИ ПОГЛЕД НА РАЗВИТАК ПОЛИТИЧКЕ ЕКОНОМИЈЕ СОЦИЈАЛИЗМА

Да би се поједноставио поступак анализе развитака политичке економије социјализма код нас, уведен је низ методолошко – теоријских претпоставки. У таквим аналитичким оквирима означена су три магистрална правца са више различитих модалитета њеног стварања као самосталне научне и наставне економске дисциплине. Један приступ представља покушај мањег броја наших политикономских писаца да изложе целовит, међусобно усклађен, логички повезан и самосталан систем економских категорија, принципа и законитости социјалистичког начина производње. Слична претходном начину концептуализовања политичке економије социјализма у нашој економској литератури, јесте њена појава у облику зборника радова насталог као механички скуп више посебних чланака и мањих студија, често писаних за друге намене, а не поводом стварања књиге Политичка економија социјализма. Трећи приступ њеном стварању је најчешће заступљен у уџбеничкој литератури и као такав представља делимично и узгредно, упоредо с анализом природе општих, посебних и специфичних економских закона, излагање само неких питања и проблема политичке економије социјализма у оквиру излагања предмета политичке економије капитализма, често их интерполира међу, иза или испред њених садржаја.

Кључне речи: *Политичка економија – Економски закони. – Предмет и метод. – Аналитички модел.*

I

Сврха овог рада је пружање одговара на питање како се одвијао процес развитака политичке економије социјализма код нас, какво је садашње стање њеног развоја и колики је у свему томе допринос појединих теоретичара, писаца и економских школа којима су они припадали. До адекватног одговора на постављено питање могуће је доћи на основу употребне анализе појединих, конкретно датих решења и формулисаних „модела”, методолошко–теоријских критеријума и формално–логичких прилаза, заступљених у проучавању садржаја предмета политичке економије социјализма. На основу ових критеријума, доследно спроведених приликом критичког разматања различитих путева њеног развитака, целише се научна вредност сваког решења и доприноса понаособ. Код овог приступа треба имати у виду још неке конкретније формалне и садржинске напомене.

Прво, критички осврт на стање развитака политичке економије социјализма код нас обухвата само главне, магистралне правце развитака, путеве означене различитим садржајима њеног предмета проучавања, кругом ана-

лизираних проблема, обимом и значајем обухваћених питања, њиховим избором и систематизацијом. То конкретно подразумева разматрање, с једне стране, оног решења према коме се ствара целовит систем излагања политичке економије социјализма као самосталне научне и наставне економске дисциплине и, с друге стране, избор једног другачијег „модела“ у коме се анализирају само нека општа и специфична питања и проблеми социјалистичке привреде. О томе ће бити опширније говора у делу критичког осврта на различите путеве развитка политичке економије социјализма код нас.

Друго, што се тиче временског момента извесних догађања и логичко-историјског критеријума сазнања, критички осврт на стање развитка политичке економије социјализма у нас, смештен је у временско раздобље друге половине двадесетог столећа, тачније обухвата период између педесетих и деведесетих година овог века. Управо то је раздобље почетних и неуједначених искорака, период концептуализације предмета истраживања, временски период у коме се траже одговарајућа решења за многа питања политичке економије социјализма.

У овом периоду је стварао велики број наших економских теоретичара и писаца који су несумњиво допринели стварању завидне научне баштине политичке економије социјализма. Додуше, било је и раније, пре означеног периода, узгредних и спорадичних покушаја, приликом излагања „начела и закона народне економије“, теоријског формулисања неких економских феномена из домена предмета политичке економије социјализма. Међутим, то сасвим излази из оквира нашег критичког осврта, јер он нема веће, нити шире претензије осим да прикаже садашње стање њеног развитка. Отуда је ова критичка анализа усредсређена на краћи временски период, иначе веома богате и дуге традиције изучавања економских наука.

Треће, да би се постигао постављени циљ неопходно је изоставити из анализе све оне научне доприносе, настале током времена у нашој економској литератури, који насумњиво имају велики значај за целокупан развитак политичке економије социјализма, али који се налазе, из оправданих разлога, изван свих постојећих уибеника политичке економије уопште и политичке економије социјализма посебно. То логички подразумева елиминисање из критичког разматрања научне вредности бројних чланака, студија, монографија и књига, претежно посвећених анализи, проучавању и теоријском формулисању различитих појава, односа и економских активности социјалистичког облика производње, расподеле, размене и потрошње. Но, уколико ипак буду додирнута извесна питања, анализирана у неком од наведених извора сазнања, то има једино за циљ да градира и рангира њихов утицај на стање развитка политичке економије социјализма у нашој економској литератури.

Четврто, иако из друге аналитичке напомене следи логичан закључак да критички осврт, смештен у ово временско раздобље, на постојеће стање развитка политичке економије социјализма обухвата само оцену доприноса наше економске теорије томе развитку, сагласно тој чињеници неопходно је према томе, нагласити да се из оквира овог разматрања елиминише сваки други допринос општем стању развитка политичке економије социјализма. А то подразумева искључење сваког утицаја грађанске економске доктрине на њен развитак⁽¹⁾, изостављање доприноса совјетске економске теорије, и апстраховање доприноса осталих теоретичара, писаца и школа економске

(1) Др Иван Максимовић је у својој студији *Теорија социјализма у грађанској економској науци*, „Нолит“, Београд, 1958, изложио теоријске расправе и дискусије које су вођене „у оквирима грађанске, посткласичне и савремене економске теорије око“ (Увод, стр. 3), неколико централних економских проблема социјализма.

мисли⁽²⁾. Овакав методолошки приступ не умањује ваљаност сазнања о стању развитака политичке економије социјализма код нас, јер постоји велика сличност, „униформност”, па чак и подударност између наших и других путева стварања политичке економије социјализма.

Најзад, пето, осврт на стање развитака политичке економије социјализма код нас, у току посматраног раздобља, не обухвата излагање њеног категоријалног система, нити, пак, садржи критичко разматрање различитих схватања о томе како је формулисана суштина економских категорија, принципа и законитости, владајућих у оквирима социјалистичког начина производње. Уместо тога, одабран је лакши пут, пружа се један критички поглед на она решења која су прихватили поједини писци и групе аутора у свом настојању да створе целовит и логички повезан систем излагања од почетка до краја, са свим „конститутивним” елементима (предмет, метод и функција), политичке економије социјализма, што представља једно од прихваћених решења. Други „модел” и приступ је излагање, у оквиру политичке економије уопште, односно политичке економије капитализма посебно, само неких парцијалних, недовољно систематизованих и класичних питања политичке економије социјализма.

II

Тек од почетка педесетих година чине се први покушаји стварања политичке економије социјализма код нас. Она се тада јавља и проучава у облику мањих брошура и студија⁽³⁾. Из овако оскудних извора сазнања, у којима се најпре разматра историјска трансформација капиталистичког у социјалистички начин производње, одређују његова битна обележја, а потом врши дескрипција и уопштавање једне конкретно дате социјалистичке праксе совјетског и нашег „модела” привреде, стичу се недовољна знања о економској природи општих и специфичних закона социјализма. С обзиром на такво стање ствари, пред економску науку поставља се захтев теоријске концептуализације и стварања политичке економије социјализма као самосталне научне и наставне дисциплине. У том циљу се јавља неколико тенденција и конкретних решења, претежно, у облику уџбеничке литературе, наравно остављајући по страни, како је то раније у уводним напоменама више пута наглашавано, сва она настојања бројних писаца да анализирају и формулишу извесна, изложено дата, теоријска и практична питања социјалистичке привреде.

Један од „модела” и начина стварања политичке економије социјализма представља покушај мањег броја наших писаца да изложе целовит, заокружен, међусобно кохерентан, логички повезан и самосталан, систем

(2) Значајан је допринос совјетске, пољске чехословачке и мађарске економске науке основама развитака политичке економије социјализма. О томе сведоче многи извори сазнања, као на пример: *Историја политическој економији социализма*, Издањество Ленинградског универзитета, 1972; Зборник радова чехословачких економиста, СЕЈ, Београд, 1965; *Пољски економисти о проблемима социјалистичке привреде*, „Нолит”, Београд 1960. и др.

(3) По узору на редакцијско издање Мале економске библиотеке, „Напријед”, Загреб, у којој се педесетих година објављује серија мањих брошура у којима се налазе преводи радова тада познатих совјетских аутора, појављује се негде у то време и *Полуларна библиотека политичке економије*, „Рад”, Београд, у којој неки наши аутори (др И. Максимовић, др З. Пјанић, др Р. Стојановић, др Ж. Булајић, др Р. Увалић, др Б. Јелић и други), објављују радове мањег обима, посвећене анализи појединих питања у области политичке економије социјализма.

економских законитости социјалистичког начина производње. У тим настојањима да се она целовито формулише, у облику засебне књиге—уџбеника, видљива су колебања и недоумице код појединих аутора из ове групе, и то како у погледу формалних тако, и садржинских питања. То је посебно уочљиво, са становишта форме, из прегледа назива предмета: *Политичка економија социјализма, Огледи из политичке економије социјализма, Основи политичке економије социјализма, Увод у политичку економију прелазног периода од капитализма у комунизам, Политичка економија - социјализам*⁽⁴⁾, *Проблеми политичке економије социјализма, Социјалистички самоуправни начин производње*⁽⁵⁾.

Иза овако испољених разлика у погледу назива предмета истраживања крију се велике садржинске, концептуалне и методолошке разлике. Наиме, једни писци политичке економије социјализма настоје да на традиционалан начин, по узору на класичан приступ стварању уџбеничке литературе из политичке економије уопште, изложе све контроверзе око њене природе, карактера и постојања као самосталне економске науке. Они чине напоре да означе предмет проучавања, дефинишу опште и специфичне економске законе, поставе логичке везе између појединих ужих делова и целине и све то методолошки и теоријски изведу из продубљене анализе суштине и основних обележја два историјски доминантна модела социјалистичких продукционих односа – централно-планског и самоуправног⁽⁶⁾.

Други аутори одступају од оваквог начина теоријског концептуализовања политичке економије социјализма, јер не маркирају њен развитак, не дефинишу њен појам, циљеве и карактер, не утврђују предмет проучавања, круг интересовања и метод истраживања, нити, пак, стварају целовит систем излагања, што је најважније за њен развитак, већ они једноставно своје мање теоријске и стручне расправе и чланке, написане разним поводима и посвећене различитим питањима и проблемима социјализма, носећи „печат времена у коме су писани“, механички повезују у једну целину и тако физички обједињене, објављују у облику књиге и под насловом политичка економија социјализма⁽⁷⁾.

Трећа група писаца политичке економије социјализма код нас, слично као и претходне две, са теоријско–методолошког становишта, такође концептуализује целовит и међусобно повезан систем излагања критичке анализе

(4) Док овакав наслов стоји на спољним корицама скрипта, дотле унутрашња страница има назив „*Политичка економија социјализма*“, што сведочи о недоумицама аутора др М. Марковића како да формулише општи назив својих излагања економске проблематике социјализма.

(5) Наслов књиге I и II „Социјалистички самоуправни начин производње“, апсолутно није адекватан и подобан, иако има претензије да то буде, да асоцира и упућује на предмет и значење политичке економије социјализма, због чега аутор стално употребљава други назив „политичка економија социјалистичког самоуправног друштва“, што указује на његова колебања у вези с избором назива своје књиге.

(6) У ову групу писаца долази на прво место, по успешности стварања целовитог, од почетка до краја изведеног и унутар себе логички повезаног система излагања природе општих и специфичних закона социјалистичког начина производње, И. Максимовић са својом књигом *Политичка економија социјализма*, Београд, 1989.

(7) Представник оваквог начина стварања политичке економије социјализма код нас је др Д. Жарковић, о чему иначе сведочи садржина његове књиге *Огледи из политичке економије социјализма*, „Рад“, Београд, 1979. Додуше, она се разликује, бар што се тиче формалне стране, од зборника радова више аутора објављеног под заједничким називом *Политичка економија социјализма*, по томе што се у њој налазе сабрани радови – расправе и чланци – само једног аутора, „Глобус“, Загреб, 1984.

широког круга темељних, сложених и по тематици разнородних питања социјализма. Са њихове стране постављена скица књиге *Политичка економија социјализма* обухвата, поред неких економских проблема, врло бројна питања која, по својој природи, уопште не улазе у њен предмет проучавања, садржај и круг интересовања. Чак и под претпоставком да се примене и најблажи критеријуми њеног разграничења од осталих, са њом граничних, друштвених наука као што су: Друштвено-политички систем, Теорија и пракса самоуправљања, Историја, Филозофија, Општа социологија и сл. Према томе, из разлога што претжан део у њој теоријски разматране проблематике непосредно спада у политиколошке, историјске, филозофске, социолошке и њима сличне научне дисциплине, ова знатно шири друштвена питања не улазе у предмет проучавања политичке економије социјализма. Отуда оваква разуђеност предмета истраживања и пренаглашена мултидисциплинарност садржаја, који се анализира и теоријски уопштава озбиљно умањује претензије да одабрани приступ стварања политичке економије буде, заправо, политичка економија социјализма, као самостална теоријска економска наука⁽⁸⁾.

Осим тога, сам писац признаје да „ова књига има најмање, (поред претходно изложеног), један велики недостатак: њена је институционална скица зауоставља на границама националне државе. Социјализам је, међутим, светски феномен. Политичка економија социјализма не може бити заокружена ако не укључује социјалистичке односе у међународним размерама. То је особито уочљиво у савременом подељеном свету”⁽⁹⁾. Очигледно да аутор раније цитиране књиге увиђа, попут непогрешивог визионара, (можда много више наслућује скорашњи крах важеће социјалистичке праксе водећи рачуна о теоријским и методолошким постулатима), недостатак свог приступа стварању политичке економије социјализма. Јер, као што је више пута са наше стране наглашавано, Б. Хорват њене научне постулате и сазнања изводи из анализе суштине продукционих односа једног конкретно историјски датог модела социјализма. Мада се уочени недостатак не јавља само код њега, него мање-више код готово свих писаца политичке економије социјализма, који своја теоријска уопштавања објективне економске стварности, формулисана у облику категорија и закона, изводе из анализе основних карактеристика привредне праксе једног конкретно узетог модела социјалистичке привреде⁽¹⁰⁾.

Такав приступ, заправо представља ограничавајући фактор теоријске концептуализације политичке економије социјализма, због чега она једног момента, када социјалистичка пракса постаје „драма социјализма”⁽¹¹⁾, када он долази на историјска беспућа и наступи „сутон социјализма”⁽¹²⁾, доживљава

(8) Овакав приступ теоријског постављања политичке економије социјализма највише је заступљен у књизи Бранка Хорвата *Политичка економија социјализма*, „Глобус”, Загреб, 1984.

(9) Бранко Хорват, *исто*, стр. 13.

(10) А.М. Румјанцев, *Политичка економија социјализма*, Загреб, 1982, налази се негде између оног приступа, без сумње највише вредног, на који се излаже целовит систем свих „конститутивних” елемената појам и карактеристике, предмет и метод, систем категорија и економских законитости – политичке економије социјализма, и другог начина њеног стварања путем кога се све илустрације, провере и доказни судови изводе и формулишу из анализе битних карактеристика совјетског модела привреде, што сигурно представља његов озбиљан недостатак.

(11) Мирослав Печујлић, *Драма социјализма*, „УГОАРТ”, Загреб – „ПРОСВЕТА”, Београд, 1989.

(12) Адолф Драгичевић, *Сутон социјализма*, Загреб, 1990. Интересантно колико је

своје драматичне тренутке. У новонасталим социјалним и економским околностима, али без обзира на узроке њихове појаве, разграђивање па и распад целокупне друштвено-политичке и економске „грађевине“ социјализма и његовог макар и привременог одласка у „музејске старине“, поставља се питање сврхе даљег постојања политичке економије социјализма

Зашто она фактички долази у такав парадокс? Просто зато што је током свог развитка, тако како је иначе концепцијски постављена, доведена у непосредну зависност од конкретне економске праксе, па свака промена те важеће праксе одмах поставља захтев промене садржаја проучавања политичке економије социјализма. Какав је то само парадокс кад се зна да она „има ту чудну и изузетну особеност развоја, да настаје још далеко пре него што су се социјалистички економски системи оформили у пракси...још пре насанка социјалистичке економске праксе, политичка економија социјализма настаје као производ посебних фаза у развоју економске теорије као такве и њених социјалних проблема...“⁽¹³⁾. Да је она постављена више на теоријским уопштавањима, а знатно мање на дескрипцији емпиријске стварности појединачних процеса, односа и активности, била би далеко независнија од честих експеримената примењиваних у привредној пракси једне конкретне социјалистичке земље. Овако долази пред многа искушења. Док једном бива необично што политичка економија социјализма као теоријска економска наука настаје пре настанка социјалистичке праксе, докле други пут бива још чудније што њена судбина постаје директно зависна од историјских раскршћа и искушења пред која је, током свог развитка, дошао социјализам као економски и социјални поредак.

О томе уверљиво сведоче они чести делови садржаја појединих књига и уџбеника политичке економије социјализма у којима се врши дескрипција, опис и нормативно разматрање—анализа основних карактеристика одређеног модела важеће социјалистичке економске праксе. Међутим, чим престане њено фактичко манифестовање и важење, одмах постаје сасвим безразложно да дескрипција те преживеле економске праксе остане и даље унутар предмета политичке економије социјализма. Тек тог момента постаје јасно од коликог је значаја њено теоријско утемељење и формулисање научног сазнања високог степена теоријског уопштавања. Али, под условом да то нема за основу ниједан конкретан облик привреде, каквих примера безмало да и нема у постојећој економској литератури, што ставља под знак питања даљи опстанак политичке економије социјализма⁽¹⁴⁾.

Други теоријско—методолошки приступ политичкој економији социјализма, најчешће заступљен у нашој уџбеничкој литератури, није систематско, нити целовито и логички повезано излагање економских законитости једног конкретно датог модела социјалистичке привреде, као што је то случај код првог приступа. Напротив, оно је делимично и узгредно, упоредно с анализом природе општих, посебних и специфичних економских закона, излагање не свих него само извесних карактеристика социјалистичких односа производње и расподеле. При томе се јавља више различитих модалитета, приступа и решења, мада се код тога истовремено запажа велика

упадљива сличност и подударност назива цитираних извора са насловима још неких недавно објављених књига код нас, које сугеришу закључак да је социјалистичка економска пракса стигла пред суноврат. Међу те књиге спада, пре свих, студија Љубомира Маџара *Сутон социјалистичких привреда*, Београд, 1990. и Драгутина Марсенића *Економска беспућа и излази...*, Београд, 1990.

(13) Иван Максимовић, *исто*, стр. 13.

(14) Иван Максимовић, *исто*, стр. 14.

сличност и подударност назива појединих тачака, поглавља и одељака, чије су илустрације приближно исте, а такође и број изложених чињеница, начин њихове интерпретације и теоријског образложења, обим структура и систематизација излагања појединих проблема социјалистичке привреде.

Према томе, један број писаца уџбеника политичке економије, за разлику од оних који, колико–толико, на целовит начин, од почетка до краја, излажу све релевантне елементе политичке економије социјализма, о чему је било раније речи, паралелно са систематским излагањем општетеоријских садржаја–појмова, економских категорија и закона, заједничких свим облицима привређивања, и са излагањем специфичних економских закона, важећих само за капиталистички начин производње (кроз све фазе његовог развоја), одређују један посебан део, лоциран и систематизован готово увек на крају књиге у коме се излаже примера ради: под заједничким називом *Социјалистички систем привређивања, Неке опште карактеристике социјалистичког начина производње, Робна производња у социјализму, Комунистички начин производње – социјализам као нижа фаза његовог развоја, Социјализам, Нека питања прелазног периода*⁽¹⁵⁾. Сви ови и њима слични наслови једног посебног одељка уџбеника политичке економије, посвећеног излагањима неких парцијалних проблема социјалистичког начина производње, нису никаква замена за општеприхваћен назив политичка економија социјализма. Поготову то нису онда кад поједини писци анализи ових проблема дају веома скучен простор, излажу их на неколико страница, као што је случај с анализом само једног питања *Улога политичке економије у прелазној епохи, или са неколико њих анализираних у оквиру једног мањег поглавља: Економске тенденције прелазне епохе*⁽¹⁶⁾ и *Социјализам као прелазни период од капитализма ка комунизму*⁽¹⁷⁾. Због тога ови писци нису значајније допринели стварању политичке економије социјализма као самосталне теоријске научне и наставне економске дисциплине.

Друга, мање заступљена од прве, група писаца уџбеника политичке економије узима за свој методолошко–теоријски приступ паралелно, и синхронизовано излагање веома, бар са формалне стране, сличних питања из домена опште проблематике, заједничке свим моделима привреде, из предмета политичке економије капитализма и једног дела садржаја политичке економије социјализма⁽¹⁸⁾. Они то аналитички спроводе тако што приликом

(15) Група аутора, *Политичка економија*, Дио IV: *Социјалистички систем привређивања*, стр. 531–955, „Научна књига”, Београд, 1976; др Пајазит Помак, *Основи политичке економије*, Део пети: *Неке опште карактеристике социјалистичког начина производње*, стр. 421–475, „Привредни преглед”, Београд, 1979; др Ана Жилић–Јурин и др Смиљан Јурин, *Политичка економија*, V дио: *Робна производња у социјализму*, стр. 363–523, „Научна књига”, Београд, 1977; др Драгић Стојадиновић и др Миленко Еремић, *Политичка економија*, V део: *Комунистички начин производње – социјализам као нижа фаза његовог развоја*, стр. 413–594, „Савремена администрација”, Београд, 1987; др Грегор Почкар и др Ђорђе Милованчевић, *Политичка економија*, Трећи део: *Социјализам* стр. 342–376, „Задружна књига”, Београд, 1970; др Драгоје Жарковић и др Радоман Божовић, *Политичка економија*, II, Део трећи: „Нека питања прелазног периода”, стр. 165–340, Суботица, 1977.

(16) Др Живојин Ракочевић, *Политичка економија*, „Привредни преглед”, Београд, 1978, стр. 39–41 и 365–378.

(17) Др Грегор Почкар, *исто*.

(18) Овај начин излагања први су најдоследније спровели др Миладин Кораћ и др Тихомир Влашкалић у коауторском раду *Политичка економија*, „Рад”, Београд, 1982. и др Рикард Ланг у свом уџбенику *Политичка економија*, „Информатор” Загреб, 1977. Нешто касније, по угледу на ове писце, прихватили су исти метод излагања одређеног броја

излагања суштине, улоге и особености општих економских закона, одмах после тога разматрају и питање економских закона у социјализму, а општа расправа о предмету политичке економије садржи и дискусију о предмету политичке економије социјализма, док је дефинисање појма *Начин производње* праћено разлагањем појма *Начин производње у социјализму*. Такође, кад одређују специфична и општа својства историјских облика робне производње, исто то чине и са питањем социјалистичке робне производње. У оквиру расправе о различитим аспектима закона вредности као основног закона робне производње уопште, анализирају се природа, функција и облик преко којег се испољава закон вредности у социјализму⁽¹⁹⁾. После дела излагања о карактеристикама и законитостима производње у капиталистичкој робној привреди, следи одељак у коме се анализирају карактеристике и законитости производње у социјалистичкој робној привреди⁽²⁰⁾.

Код овог начина излагања предмета политичке економије социјализма понављају се готово исте оне грешке које су уочене код већине аутора уџбеника политичке економије, али се при томе јављају и неки други његови недостаци. Наиме, поред недостатака систематског, целовитог и међусобно логички повезаног излагања свих неопходних компонената политичке економије социјализма и, за потребе анализе, погрешног избора модела социјалистичке економске праксе, о чему је раније обављена шира расправа, јављају се још две негативне стране оваквог начина концептуализовања и стварања политичке економије социјализма

Једна његова мањкавост састоји се у томе што се свака општа карактеристика, економска категорија, начело и законитост аналитички изводе из својстава социјалистичког самоуправног начина производње. Социјалистичко самоуправљање узима се као фундаментала основа и централна одредница социјализма. На основу ове одреднице формулише се облик социјалистичке самоуправне својине, поставља самоуправно планирање као метод планског организовања социјалистичке привреде, одређује карактер социјалистичке самоуправне робне производње, уводи самоуправни систем социјалистичке расподеле, молификује начин деловања закона вредности у условима социјалистичке самоуправне робне производње, концептуализује самоуправни модел равнотежне цене социјалистичке привреде, утврђује економска природа општих и специфичних законитости прости и проширене друштвене репродукције у условима постојања социјалистичке самоуправне привреде, конституише самоуправно социјалистичко предузеће и сва остала питања из предмета проучавања политичке економије социјализма бивају „одевена у социјалистичко самоуправно рухо“. Управо ова одредница представља велики аналитички недостатак излагања једног дела – извесног броја економских проблема, односно целокупног садржаја политичке економије социјализма. Социјалистичко самоуправљање није универзална појава, већ је друштвени феномен, манифестован кратко време и на малом привредном и културном простору. Тек са његовим престанком показује се колико је овај начин излагања садржаја политичке економије социјализма, мало допринео њеном стварном развиту.

Други недостатак упоредног и наизменичног излагања, прво специфичних закона и карактеристика капиталистичке, а потом социјалистичке

питања политичке економије социјализма др Драгољуб Драгишић, др Милован Павловић и др Богдан Илић у заједнички написаном уџбенику *Политичка економија*, Београд, 1983.

(19) Др Рикард Ланг, *исто*, стр. 24–28, 49–50, 174–180, 217–221 и 239–246.

(20) Др Драгољуб Драгишић, др Милован Павловић и др Богдан Илић, *исто*, стр. 157–158, 245–311, 447–527, 567–571, 585–588, 603–606 и 638–646.

привреде, чак под претпоставком да овај други облик производње и расподеле не губи универзално својство—социјалистичко самоуправљање, огледа се у томе што се садржаји политичке економије социјализма интегришу и стапају с предметом излагања политичке економије капитализма. Ово интерполирање, уметање анализе појединих питања и проблема политичке економије социјализма између, односно испред или иза, излагања њима сличних садржаја политичке економије капитализма, није допринело стварању политичке економије социјализма као самосталне и наставне економске дисциплине.

Трећи начин теоријско—методолошког концептуализовања политичке економије социјализма у нашој економској литератури сличан је (али између овог и раније изложеног метода постоји битна разлика), оном начину њеног формулисања који полази од целовитог, систематског и логички повезаног излагања одређеног круга питања од чије садржине, склопа и структуре зависи њен статус као самосталне теоријске економске науке. Сличност је у томе што овај приступ, с више испољених модалитета, у стварању политичке економије социјализма полази од научног става да она треба да садржи део посвећен прегледу стања економске доктрине—теорија школа и схватања о њеном развитуку, и да обавезно има један одељак у коме се разматра њен предмет проучавања и метод истраживања природе, карактеристика и облика деловања економских закона у социјализму. Тек након излагања ових неопходних елемената политичке економије социјализма систематизован је, према редакторским критеријумима, низ посебних поглавља. У њиховим оквирима врши се анализа различитих обележја односа производње у социјализму, указује на нужност постојања социјалистичке робне производње, описује механизам деловања закона вредности, одређује суштина робе и новца, економско улога кредита, банака и камате, народног дохотка и привредног биланса. Такође је овде нађен простор и за излагање објективног карактера општих и специфичних законитости социјалистичке расподеле, проблема пољопривреде, села и земљишне ренте, законитости друштвене репродукције и питања социјализма као светског процеса.

Целокупан овај садржај, уосталом то је случај и код осталих решења стварања политичке економије социјализма, додуше с извесним одступањима, улази у круг њеног изучавања, анализирања и теоријског уопштавања. Испољене разлике су концепцијске природе и налазе се у „питањима изградње политичке економије социјализма”. Премда је књига (Политичка економија социјализма, наша примедба) конципирана као целина, по природи ствари сваки аутор „стоји” иза своје материје⁽²¹⁾. Управо у томе је разлика између релативно целовитог и континуираног излагања проблема политичке економије социјализма од стране појединих писаца и њеног стварања у облику зборника више самосталних радова, произашлих из пера оноликог броја аутора колико има самосталних прилога у објављеној књизи (зборнику радова). Изложени метод „изградње политичке економије социјализма” код нас јавио се од самог почетка њеног развоја⁽²²⁾. То је била њена „изградња” у облику зборника радова, насталог као механички спој одређеног броја посебних чланака или мањих студија, често писаних за друге намене, а не поводом

(21) *Политичка економија социјализма*, зборник радова у редакцији др Д. Саболовић, „Информатор”, Загреб, 1976, стр. V. (Предговор)

(22) Међу прве покушаје целовитог и систематског излагања питања политичке економије социјализма код нас спадају ауторизована предавања др Радивоја Увалића, објављена у облику књиге *Увод у политичку економију прелазног периода од капитализма у комунизам*, Београд, 1953, која је одржао студентима на Економском и Правном факултету Универзитета у Београду у школској 1951/52. години.

стварања књиге *Проблеми политичке економије социјализма*, са „седам тема колико их је прва садржавала”, а касније иста објављена под нешто измењеним називом *Политичка економија социјализма*, али са повећаним бројем „тема, тј. два пута више” него приликом првог издања⁽²³⁾. Овим путем развитак политичке економије социјализма као самосталне теоријске економске науке такође није показивао никакав успон, чак се може рећи да је дошло до њене стагнације.

(Примљено 27.03.1991)

Dr Dragutin Šoškic,
Professor of the Faculty of Law in Belgrade

DEVELOPMENT OF THE POLITICAL ECONOMY OF SOCIALISM - A Critical Review -

Summary

Series of methodological - theoretical prerequisites are introduced in order to simplify the procedure of the analysis of development of the political economy of socialism in Yugoslavia. Three principal directions are designed within such analytical frameworks which include several different approaches towards the creation of an independent scientific and economic discipline in this field. One approach is the attempt of several authors to propose a complete, coordinated and logical system of economic categories, principles and rules of the socialist way of production. Similar to mentioned attempt is, on the other hand, the concept which is visible in a series of collection of works which are more or less mechanical collection of articles and separate studies, frequently written for other purposes and not for the creation of a book with the title - Political Economy of Socialism. The third approach in the above respect is mostly found in the text books. It is also partial and presented parallel to other theories on general and specific economic rules and laws and it relates mostly to some problems of the political economy of socialism, but within the limits of the course of the political economy of capitalism.

Key words: *Political economy. - Economic laws. - Subject and method. - Analytical model.*

(23) *Политичка економија социјализма*, редактори: др Иван Максимовић и др Жарко Булајић, „Рад”, Београд, 1966, стр. 5, (Предговор)

Dragutin Šoškic,

Professeur à la Faculté de Droit de Belgrade

UN APPERÇU CRITIQUE DE L'EVOLUTION DE L'ECONOMIE POLITIQUE DU SOCIALISME

Résumé

Pour simplifier la procédure d'analyse du développement de l'économie politique du socialisme en Yougoslavie, l'auteur introduit toute une série de suppositions méthodologiques. Dans de telles cadres analytiques, trois principales voies ont été tracées, avec plusieurs diverses modalités de sa naissance comme discipline autonome scientifique et d'enseignement. Une de ces approches est constituée par la tentative d'un petit nombre de nos auteurs politiques et économiques visant à exposer un système global, harmonisé, logique et autonome de catégories, de principes et de lois économiques du mode de production socialiste. Une apparition semblable de la conceptualisation de l'économie politique du socialisme dans notre littérature économique est sa parution sous forme de recueil de travaux crée comme rassemblement mécanique de plusieurs articles particuliers et études de moindre envergure, écrits souvent à d'autres fins et pas à propos de la création du livre „L'économie politique du socialisme”. La troisième approche est présente le plus souvent dans des manuels et elle constitue - partiellement et de manière accessoire, parallèlement à l'analyse de la nature des lois économiques, générales, particulières et spécifiques de l'économie, l'exposé de certaines questions et de certains problèmes de l'économie politique du socialisme dans le cadre de l'exposé de la matière de l'économie politique du capitalisme, avec des interpolations fréquentes parmi, derrière et devant ses contenus.

Mots clés: *Economie politique. - Lois économiques. - Objet et méthode. - Modèle analytique.*